

## ПІДХОДИ ДО ІНТЕГРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ ОСВІТНЬОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

КОЛЕСНІЧЕНКО В. Ф.

кандидат економічних наук

Харків

Концепція економіки знань поступово стає основною теоретичною базою політики економічного зростання в Україні. Вона розкриває нову роль і місце інтелекту людини в інформаційному суспільстві, вплив інформації як головної продуктивної сили на розвиток економічних систем. У зв'язку зі зростанням важливості знань та інформації, наука стає ключовим фактором створення конкурентних переваг, головним джерелом добробуту суспільства, перетворюється на безпосередньо виробничу силу суспільства, прискорює темпи науково-технічного прогресу. Зауважимо, що формування економіки знань означає взаємну інтеграцію освітнього, наукового і виробничого простору: включення процесу застосування знань в освітній процес відбувається на тлі генерації нових знань у безпосередньому процесі виробництва. Сфера освіти є найбільш динамічною складовою економіки знань, з транслятора знань і генератора специфічних навичок і умінь вона перетворюється на безпосереднього виробника знань і активного учасника процесу їх трансформації у нові продукти, технології та послуги.

Одна з найзначніших конкурентних переваг України – високий рівень освіченості її громадян (45% української робочої сили мають вищу освіту, і за цим показником Україна посідає п'яте місце серед 37-ми країн) [5].

Однак до цього часу державі не вдалося забезпечити прогресивний розвиток наукової діяльності в країні, перетворити її на головний чинник економічного

зростання на інноваційній основі, що ставить під загрозу успадкований нею науково-технічний потенціал, оскільки мають місце такі перешкоди: низький рівень фінансування наукової діяльності; спрацьоване та застаріле лабораторне обладнання; демографічні негаразди; розірваність зв'язків між заводською, галузевою, вузівською і академічною наукою призводить до все більшого відокремлення науки від виробництва та зниження інноваційної активності промислових підприємств; слабкий зв'язок вищої освіти з потребами ринку праці та соціально-економічними проблемами розвитку національної економіки і суспільства в глобалізованому середовищі; відсутність жорстких стандартів призводить до недотримання якості вищої освіти, економічної, правової та моральної відповідальності фахівців, що надають наукомісткі послуги. Тобто, існує проблема перепідготовки кадрів і орієнтації навчальних закладів на підготовку фахівців, здатних впроваджувати та обслуговувати новітні технологічні процеси.

Отже, вкрай необхідне термінове впровадження ефективних заходів реформування системи освіти (рис. 1) задля створення умов для зростання інтелектуальної складової людського капіталу, завдяки чому Україна зможе постати у світовому співтоваристві як країна – генератор нових знань та інновацій (на протигагу тому, щоб бути споживачем чужих ідей, технологій, товарів і послуг).

Освіта населення здійснює найбільш помітний вплив на рівень розвитку регіону. Отже, регіональна варіація за цією ознакою має надзвичайно важливе значення не тільки для пояснення ситуації, що склалася, а передусім для формування ефективної стратегії розвитку регіону [3]. Особливість розвитку суспільства постіндустріальної епохи потребує нових методологічних підходів до вирішення проблеми використання

людських ресурсів, активізації їх інноваційної діяльності, створення дійового механізму мотивації і стимулювання до сприйняття нових знань.

З метою проведення оцінки освітнього рівня розвитку регіонів України пропонуємо використовувати методичний підхід, який складається з трьох взаємопов'язаних етапів (рис. 2).

Апробація запропонованої методики оцінки інноваційного рівня розвитку регіонів була проведена, спираючись на дані Державного комітету статистики України у динаміці за 11 років (1995, 2000 – 2009 рр.).

Перший етап дозволив сформувати систему показників-індикаторів для оцінки освітнього рівня розвитку регіонів: перша група характеризує розвиток загальної освіти в регіоні, друга – вищої освіти (див. рис. 2).

Другий етап проведеного дослідження дав змогу визначити місце за рангом інтегрального показника регіонів України залежно від рівні розвитку загальної ( $I_{30}$ ) та вищої ( $I_{80}$ ) освіти в динаміці за 11 років.

Отримані значення інтегральних показників свідчать, що найбільш розвиненими регіональними освітніми центрами є Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Львівська, Харківська області. У регіонах-лідерах спостерігається найвищий в країні рівень охоплення дітей базовою середньою освітою (100% по кожному регіону) та досить високий рівень охоплення дітей початковою освітою і дошкільними закладами. Лідеруючі позиції (1 ранг) протягом усього досліджуваного періоду (1995, 2000 – 2009 рр.) займає Донецька область (рис. 3). Харківська область теж має доволі високий рівень освіти, про що свідчать отримані показники (рис. 4). Останні позиції розподілили між собою Закарпатська, Київська, Чернігівська, Черкаська, Чернівецька області.

Аналіз динаміки інтегральних показників розвитку загальної освіти за регіонами України, показав, що за період 1995 – 2000 рр. розглянуті показники мали тенденцію до зниження. Таку тенденцію можна пояснити високим рівнем корелявання показників загальної



Рис. 1. Заходи щодо формування конкурентоспроможної особистості в умовах конкурентоздатної освіти в економіці знань (авторська розробка)

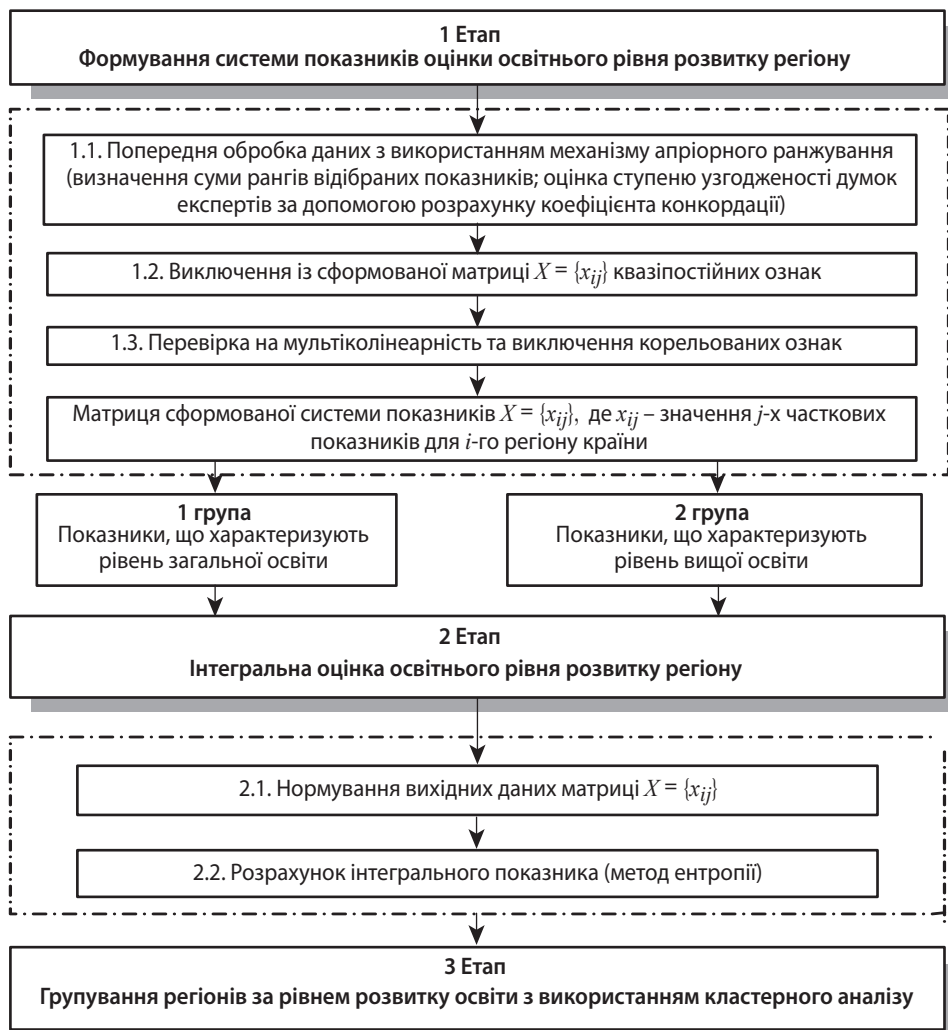


Рис. 2. Послідовність етапів оцінки освітнього рівня розвитку регіонів (авторська розробка)

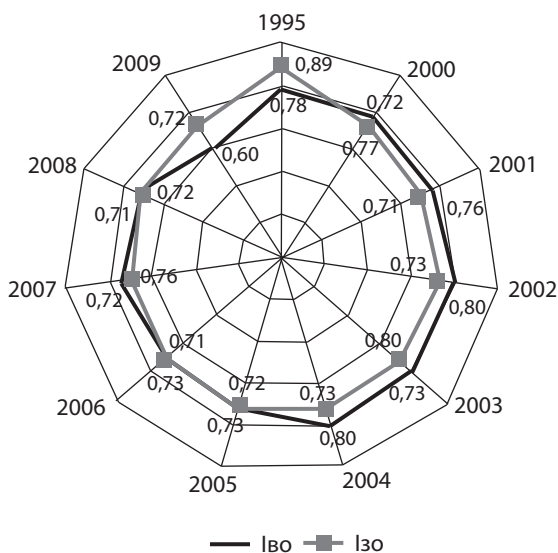


Рис. 3. Донецький регіон за рівнями розвитку загальної ( $I_{30}$ ) та вищої ( $I_{60}$ ) освіти

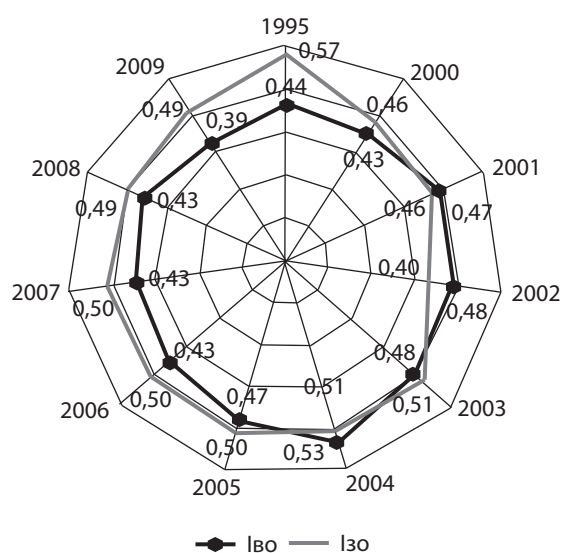


Рис. 4. Харківський регіон за рівнями розвитку загальної ( $I_{30}$ ) та вищої ( $I_{60}$ ) освіти

освіти із демографічною ситуацією в Україні: зниження рівня народжуваності, погіршення життєвого рівня населення, умови соціально-економічної та політичної нестабільності країни негативно впливають на інтегральні

показники загальної освіти в Україні. Проте, починаючи з 2000 р., стали стрімко зростати, що свідчить про розвиток загальної освіти в Україні та реалізацію соціально-спрямованого напрямку модернізації економіки України.

Щодо аналізу динаміки інтегральних показників розвитку вищої освіти за регіонами України, можна констатувати позитивну динаміку до 2006 – 2007 рр., після чого зазначається стрімке зниження розрахованих значень. Таку негативну тенденцію можна пояснити підвищенням вимог до якості вищої освіти в Україні, що призвело до закриття значної кількості ВНЗ, які не відповідають критеріям якості, й професійно-технічних училищ, які не відповідають вимогам ринку освітніх послуг і є нерентабельними. Також негативні тенденції у

ВНЗ після 2006 – 2007 рр. пов'язані із недостатнім рівнем фінансування з державного бюджету, що є наслідками світової економічної кризи.

На третьому етапі дослідження проведемо кластеризацію регіонів за рівнями розвитку загальної ( $I_{30}$ ) та вищої ( $I_{80}$ ) освіти. Якісний склад отриманих кластерів наведено в *табл.1*. Той факт, що Донецький регіон протягом досліджуваного періоду окрім 2002, 2007, 2009 рр. створював окремо 1-й кластер, є очікуваним, бо він домінує по цілому ряду показників:

Таблиця 1

Упорядковані класи за рівнями розвитку освіти в регіональному розрізі

Кла-стер	Розшарування регіонів по роках										
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	5	5	5	5	8 12 13 20	5	5	5	8 12 20	5	8 12 20
2	4 12 13 20	4 12 13 20	4 12 13 20	4 8 12 13 20	4 4 5	4 8 12 13 20	4 8 12 13 20	4 8 12 13 20	4 5 13	4 8 12 13 20	4 5 13
3	2 6 7 9 10 11 17 19 21 23 24 25	2 8 10 14 15 16 18 22	2 6 8 10 14 15 16 18 22 23 25	2 10 14 15 16 18 22 23	2 10 14 15 16 18 22 23	2 10 14 15 16 18 22 23	2 10 14 15 16 18 22 23	2 6 10 14 15 16 18 19 22 23	2 6 10 14 15 16 18 19 22 23	2 6 10 14 15 16 18 19 22 23	2 6 10 14 15 16 18 19 22 23
4	1 3 8 14 15 16 18 22	1 7 9 10 11 14 17 19 21 23 24 25	1 3 7 9 11 17 19 21 24	1 3 6 7 9 11 17 18 19 21 24 25	1 3 6 7 9 11 17 17 19 21 24 25	1 3 6 7 9 11 17 17 19 21 24 25	1 3 6 7 9 11 17 17 19 21 24 25	1 3 7 9 11 17 17 21 24 25	1 3 7 9 11 17 17 21 24 25	1 3 7 9 11 17 17 21 24 25	1 3 7 9 11 17 17 21 24 25

Примітка:

Назва регіону:	Умове позначення	Назва регіону:	Умове позначення	Назва регіону:	Умове позначення
АР Крим	1	Київська	10	Тернопільська	19
Вінницька	2	Кіровоградська	11	Харківська	20
Волинська	3	Луганська	12	Херсонська	21
Дніпропетровська	4	Львівська	13	Хмельницька	22
Донецька	5	Миколаївська	14	Черкаська	23
Житомирська	6	Одеська	15	Чернівецька	24
Закарпатська	7	Полтавська	16	Чернігівська	25
Запорізька	8	Рівненська	17		
Івано-Франківська	9	Сумська	18		

- ✦ найвищі значення інтегральних показників вищої освіти (0,60 – 0,80) і доволі високі значення інтегральних показників інноваційного розвитку (0,71 – 0,89);
- ✦ висока чисельність вищих навчальних закладів (питома вага складає близько 11% серед усієї сукупності регіонів України) та кількість професійно-технічних навчальних закладів (понад 12%);
- ✦ доволі високі показники підготовки та підвищення кваліфікації кадрів – понад 14% серед усіх регіонів;
- ✦ найбільша по Україні кількість дітей у дошкільних навчальних закладах (понад 10%).

Головними представниками другого кластера є Дніпропетровський, Харківський, Луганський та Львівський регіони – найбільш розвинені освітянські центри країни за рівнем розвитку вищої та загальної освіти в Україні:

- ✦ значення інтегральних показників загальної та вищої освіти знаходяться в межах 0,43 – 0,56;
- ✦ за показниками кількості вищих навчальних закладів, кількості студентів, кількості професійно-технічних закладів, рівнем підготовки та підвищення кваліфікації ці регіони займають маже 30% по Україні;
- ✦ дещо нижчим є рівень розвитку загальної освіти, так за показниками загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів вони займають 10 – 20%.

Єдиним унікальним регіоном є Запорізька область, що відрізняється нестабільністю у розміщенні за кластерами у часовому розрізі, і за період 1995 – 2009 рр. відносилась до всіх видів кластерних груп, здебільшого до другої групи.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження можна відмітити, що позиції регіонів у загальному розвитку освіти в Україні є неоднорідними. Формування кластерів розшарування регіонів за показниками розвитку освіти в Україні у часовому розрізі за період 1995 – 2009 рр. пов'язане із неоднорідністю рівнів розвитку освітніх закладів усіх видів, що пов'язане із макроекономічними показниками розвитку регіонів і особливостями їх формування. Ефективність результатів функціонування кластера залежить від збалансованості процесів фінансування навчальних закладів та демографічних та спрямованістю регіонів на окремі види діяльності. Проведене дослідження дасть змогу сформуванню територіальні зони, що поєднають науковий та виробничий потенціал підприємств з визначеною спеціалізацією за напрямками інноваційної діяльності, а також сприятимуть відокремленню тих груп регіонів, що потребують більшої уваги з боку державної влади з метою підвищення їх освітнього рівня. При цьому, розвиток вищої освіти в регіонах не має бути винятковою справою Міністерства освіти і науки та безпосередньо ВНЗ, а стати полем багатоаспектної партнерської взаємодії державних органів управління з органами місцевого самоврядування, представниками

роботодавців і найманих працівників, а також іншими громадськими об'єднаннями.

Подальші дослідження передбачають ґрунтовніший аналіз перспектив розвитку наукового і виробничого потенціалу регіонів з урахуванням отриманих результатів їх кластеризації за показниками наукової та інноваційної діяльності. ■

## ЛІТЕРАТУРА

1. **Шаульська Л. В.** Освіта в системі показників людського розвитку [Електронний ресурс] / Л. В. Шаульська, М. О. Кримова. – Режим доступу : [www.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Vpu/Ekon/2009\\_7/36.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2009_7/36.pdf)

2. **Заячук О. Г.** Територіальна організація загальноосвітніх навчальних закладів Чернівецької області / О. Г. Заячук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 8. – С. 123 – 127.

3. **Салогубова В. М.** Прогнозування освітнього потенціалу адміністративно-територіальної одиниці країни [Електронний ресурс] / В. М. Салогубова. – Режим доступу: [www.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Mtip/2008\\_14/salogubova.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtip/2008_14/salogubova.pdf)

4. **Соловійов Ю. І.** Функціонування регіональної системи освіти в режимі розвитку / Ю. І. Соловійов // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2010. – № 1(6). – С. 84 – 87.

5. **Драгоміров В. В.** Сучасний стан та напрямки розвитку вищих навчальних закладів в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Драгоміров, А. Я. Казарезов // Педагогіка. Вип. 73, т. 86. – Режим доступу : [www.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Npchdu/Pedagogics/2008.../73-2.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Pedagogics/2008.../73-2.pdf)

6. **Байназаров А. М.** Структура та зміст атласу освітнього комплексу України [Електронний ресурс] / А. М. Байназаров. – Режим доступу: [www.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Pbgo/2010\\_12/1\\_Baynaz.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pbgo/2010_12/1_Baynaz.pdf)